

© Editura Școala Ardeleană
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364 117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,
redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel/fax 0364 117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro, esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BIRIȘ, IOAN

Lucian Blaga : conceptele dogmatice / Ioan Biriș. - Cluj-Napoca :
Editura Școala Ardeleană, 2020

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-797-526-0

1

Editor: Vasile George Dâncu
Copertă: Alexandra Mureșan
Corectură și tehnoredactare: Sandra Cibicenco

Ioan Biriș

LUCIAN BLAGA
Conceptele dogmatice

Cluj-Napoca, 2020

CUPRINS

Prefață	7
Capitolul I.	
Lucian Blaga și filosofia abisalului	13
1.1. De la problema omului la problema abisalului	15
1.2. Raportarea lui Lucian Blaga la filosofia kantiană	21
1.3. Critica morfologiei culturii.....	27
1.4. Atitudinea față de psihanaliza freudiană	30
1.5. Diferențele dintre factorii stilistici blagieni și arhetipurile lui C.G. Jung	31
1.6. Dubletele conceptuale și natura abisalului	35
Capitolul II.	
De la criza intelectului la criza conceptelor.....	41
2.1. Cum distingem între facultățile gândirii?	42
2.2. Criza intelectului în viziunea lui Lucian Blaga	47
2.3. Moduri de raționalizare.....	59
Capitolul III.	
Philon din Alexandria și metoda dogmatică.	
Spre un model matematic al dogmei	65
3.1. Intuiția philoniană a unui model matematic al dogmei	67
3.2. Modelul geometriei cilindrice.....	72
3.3. Modelul geometriei proiective	76
3.4. Mulțimile transfinite ca echivalent matematic al dogmei	81
Capitolul IV.	
Rolul metodologic al analogiei în formarea conceptelor	91
4.1. Primordialitatea limbajului analogic	93
4.2. Întemeierea metafizică a analogiei în viziunea lui Lucian Blaga.....	102
4.3. Principiul analogiei fără ascendență comună	111
4.4. Principiul potrivirii suficiente și principiul minimei potriviri în integrarea diferențialelor divine.....	117

Capitolul V. ameni și cărți	
Principiul identității și bifurcarea conjuncției logice.....	120
5.1. Sensuri ale identității în concepția lui Lucian Blaga.....	122
5.2. Necesitatea bifurcării conjuncției logice: conjuncția distributivă și conjuncția colectivă.....	131
5.3. Operatorul conjuncției la Lucian Blaga și D.D. Roșca: privire comparativă.....	143
Capitolul VI.	
Linia experienței și conceptele științifice	151
6.1. Conceptele calitative (generice). Aristotel și genurile determinate.....	154
6.2. Lucian Blaga despre Galilei. Conceptele relaționale.....	161
6.3. Goethe și metoda morfologică. Conceptele-imagini.....	179
Capitolul VII.	
Conceptele numerice	185
7.1. Paradoxul întemeierii logice	187
7.2. Identitatea logică și egalitatea matematică	198
7.3. De-realizarea numărului și primatul funcției. Către o interpretare simbolică a numărului.....	218
Capitolul VIII.	
Despre logica noțiunilor dogmatice	242
8.1. Problema expansiunii conceptelor	246
8.2. Mecanismul logic al conceptelor dogmatice în viziunea lui Lucian Blaga.....	258
Bibliografie	281
Index de nume	293

PREFAȚĂ

S-au împlinit, de curând (9 mai 2020), 125 de ani de la nașterea lui Lucian Blaga. Lucrarea de față poate fi privită și ca un modest omagiu adus cunoscutului filosof român, celui care ne oferă – într-un stil european, de tradiție humboldtiană – un sistem filosofic amplu și solid încheșat, o concepție metafizică originală. Dacă cei mai mulți dintre gânditorii români de până la Primul Război Mondial erau profund preocupați de idealul Unirii celei Mari, de obiective prioritare formative, educațional-didactice, cu generația imediat următoare, post-Unire, în care se regăsește la modul strălucit și Lucian Blaga, energiile creatoare se pot deschide către universalitate, înscriindu-se în cultura europeană majoră. Așa se afirmă destine precum cele ale lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Brâncuși, Eugen Ionescu, pentru a-i aminti pe cei mai cunoscuți, iar în creația filosofică îl găsim, pe primul loc, pe Lucian Blaga.

Volumul pe care-l prezentăm acum cititorului nu se ocupă de întreaga creație a filosofului român, ci doar de gândirea dogmatică, de conceptele dogmatice pe care filosoful din Lancrăm le consideră descoperirea sa, o descoperire care-l așază între marile figuri ale filosofiei europene a abisalului și care îi permite, în același timp, o deschidere originală către eforturile de largire a hotarelor logicii și cunoașterii științifice. Căci Lucian

CAPITOLUL I

LUCIAN BLAGA ȘI FILOSOFIA ABISALULUI

Într-un sens larg, s-a spus uneori că întreaga gândire occidentală modernă este o gândire a abisalului, în sensul că ea presupune distincția fundamentală dintre „vizibil” și „invizibil”, iar partea invizibilă constituie fundamentul celei vizibile. În acest sens cuprinzător, distincția tocmai amintită ar include pe aceea dintre conștient și inconștient, termenul din urmă fiind adesea utilizat ca echivalent al abisalului.

Este interesant de remarcat faptul că, deși în lunga tradiție a filosofiei europene s-a vorbit încă din Antichitate de problemele sufletului, problema inconștientului (sau a abisalului) se afirmă ca problemă deosebit de importantă doar în modernitate. La Descartes, de exemplu, conștiința acoperă întreaga sferă a psihicului, inconștientul neconstituind încă o problemă pentru analiză. În cea de-a doua meditație din *Meditationes de prima Philosophia*, Descartes se întreabă, la un moment dat, ce este omul și atrage atenția că dacă vom răspunde că omul este „un animal rațional”, atunci ne vom afunda în probleme dificile, căci va trebui cercetat ce este un animal și ce este rațional. Pentru a da un răspuns simplu și evident, părintele raționalismului modern ne îndeamnă să avem în vedere în primul rând ceea ce se ivește în minte când punem întrebarea (faptul că avem

față, membre, trup etc.), apoi faptul că putem umbla, ne putem hrăni, că simțim și cugetăm, adică facem acțiuni pe care le raportăm la suflet. Dar, continuă Descartes, „ce era sufletul acesta, fie nu luam în seamă, fie mi-l închipuiam drept nu știu ce materie subtilă, asemenea vântului sau flăcării ori eterului, care să fie răspândit în părțile mele cele mai de rând”¹.

Răspunsul lui Descartes este bine cunoscut: la întrebarea ce este omul vom putea spune că este cuget, deoarece oricât ne-am îndoii, trebuie să recunoaștem că în acest timp cugetăm, gândim, și atât timp cât cugetăm, înseamnă că existăm. Deci omul este un lucru cugetător, este un intelect, un suflet. Pe filosoful francez nu-l interesează mai mult, respectiv nu-l interesează posibilele împărțiri ale sufletului în ceea ce este conștient și ceea ce este inconștient. Căci el este convins că sufletul nu poate fi divizat, că nu putem avea „părți” de suflet. Sufletul e legat de tot corpul, deci nu putem afirma că ar putea fi legat numai de anumite părți ale lui, întrucât și corpul este „unul”, crede Descartes, adică este într-un fel indivizibil. „Nu putem nicicum concepe o jumătate sau o treime dintr-un suflet, nici ce întindere ocupă el sau că ar deveni mai mic prin faptul că tăiem vreo parte a corpului; știm însă că sufletul se separă în întregime de corp când se desface

¹ René Descartes, *Două tratate filozofice. Reguli de îndrumare a minții. Meditații despre filozofia primă*, traducere de Constantin Noica, Editura Humanitas, București, 1992, p. 253.

îmbinarea organelor acestuia”². Pentru Descartes era important faptul că – prin răspunsul găsit la întrebarea ce este omul – se atingea obiectivul de a putea obține o cunoaștere de sine cu un anumit grad de certitudine³, adică se atinge scopul unei cunoașteri obiective.

1.1. De la problema omului la problema abisalului

Firește, concepția lui Descartes a suscitată nu puține discuții, asupra cărora nu este cazul să insistăm aici. Reținem doar că el era mulțumit de obținerea unei cunoașteri obiective ca urmare a certitudinii cunoașterii de sine. Dar, ne putem întreba, cunoașterea unor stări mentale imediate e totuna cu înțelegerea unui „eu” de care aparțin aceste stări mentale la un moment dat? La o astfel de întrebare va răspunde critic Leibniz, cel care introduce, se pare, pentru prima dată, problema inconștientului în filosofia modernă. Pentru filosoful german, acea cunoaștere a unor stări mentale imediate – la care se oprea Descartes – nu este decât o „stare trecătoare”, nu este decât „percepție”. Sau în cuvintele lui Leibniz⁴: „Starea trecătoare care îmbrățișează și reprezintă o multiplicitate în unitate, adică în substanța simplă, nu este altceva decât ceea ce numim

² René Descartes, *Pasiunile sufletului*, traducere de Dan Răutu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 72.

³ În literatura noastră de specialitate se poate consulta și Marius Dumitrescu, *Descartes sau certitudinile îndoielii*, Editura A92, Iași, 1996.

⁴ G.W. Leibniz, *Monadologia*, traducere de Constantin Floru, Editura Humanitas, București, 1994, paragraful 14, p. 58.

percepție – pe care trebuie să o deosebim de a percepție, adică de conștiință, cum se va vedea în cele ce urmează. Și în acest punct cartezienii au făcut o greșală gravă, neținând socoteală de percepțiile de care nu suntem conștienți”. Așadar, pentru Leibniz conștiința este ceva mai mult decât percepția, iar pe lângă fenomenul conștiinței trebuie să ținem seamă și de inconștient, fenomen pe care cartezienii l-au ignorat. Cu Leibniz, problema inconștientului își începe marea sa carieră filosofică și științifică pentru secolele care au urmat.

În acest moment se impune să facem următoarea precizare. Problema inconștientului, așa cum apare ea în teoria lui Leibniz prin raportare critică la Descartes, este una consubstanțială problemei omului. Să nu uităm că Descartes pornise în investigația sa de la întrebarea *ce este omul?* Iar Leibniz, prin analiză critică a răspunsului lui Descartes, introduce distincția conștient – inconștient cu scopul de a explica omul. Aceeași problemă a omului din perspectiva cunoașterii se găsește în prim-planul atenției și pentru Kant. În definitiv, spune un bun cunoscător al filosofiei kantiene⁵, scopul întregii filosofii, în concepția lui Kant, este acela de-a „îmbunătăți omul” (*d’améliorer l’homme*). Asupra concepției lui Kant vom reveni.

Secolul XX va cunoaște, în spațiul filosofic și științific, o afirmare de forță a filosofiei abisalului (inconștientului), domeniu în care întâlnim teoretizarea psihanalitică (marcată de ideile lui Freud), morfologia

⁵ Jean Lacroix, *Kant et le kantisme*, Presses Universitaires de France – PUF, 8e édition, 1989, p. 26.

culturii (în frunte cu Spengler și Frobenius), dar și studiul arhetipurilor culturale (prin studiile lui Jung). În foarte mare măsură, filosofia lui Blaga se înscrie în acest domeniu, reprezentând o alternativă de primă mărime la teoriile amintite⁶.

Lucian Blaga pornește și el de la problema omului. Drept postulat pentru studiul abisalului trebuie să luăm crezul filosofului din Lancrăm, formulat în mod repetat în scrierile sale, după care ființa umană este așezată principial în două moduri de existență, în două orizonturi: cel al sensibilului, al concretului, și acela al misterului, al revelației. Să dăm cuvântul lui Blaga din lucrarea *Știință și creație* (1942)⁷:

Omul există în două orizonturi cu totul diferite: întâi în orizontul concret, al lumii sensibile, și pentru autoconservarea sa; și al doilea: omul există în orizontul misterului și pentru revelarea acestuia. Întâiul mod existențial caracterizează pe om ca pe orice altă ființă animală. Acest mod nu-i este prin urmare specific. Numai prin al doilea mod exis-

⁶ Nutrim convingerea că, dacă lucrările lui Blaga din domeniul filosofiei abisalului ar fi fost traduse imediat în limbi de circulație, teoria filosofului român ar sta astăzi alături de cele amintite (devenite clasice), ca alternativă viabilă și roditoare. Căci, așa cum apreciază și profesorul Petre Dumitrescu, „filosoful din Lancrăm reprezintă la modul superlativ generația de intelectuali români care a produs după Primul Război Mondial trecerea de la cultura de tip didactic, angajată în planul unor comandamente istorice concrete, a cărții de învățătură, la veritabila cultură creatoare, liberă, deschisă pentru tot felul de «experiențe» de care este capabil omul” (Petre Dumitrescu, *Studii de filosofie românească. Teme și interpretări*, Editura Tipomoldova, Iași, 2002, p. 129).

⁷ Lucian Blaga, *Opere 10. Trilogia valorilor*, Editura Minerva, București, 1987, p. 193.

tențial omul devine de fapt ființă omenească deplină. Cu alte cuvinte, existența în orizontul misterului și în vederea revelației face parte, în chip esențial, din însăși definiția ființei umane. Iată un prim cadru, pe care urmează să-l ținem permanent în vedere.

Așa cum se poate observa din cele spuse de către Lucian Blaga, orizontul misterului trebuie să facă parte în mod esențial din definiția omului, ceea ce înseamnă că registrul abisalului este mai important decât primul registru, al orizontului concret, întrucât orizontul lumii sensibile nu este specific uman, el fiind comun și altor ființe animale. Firește, postulatul lui Blaga despre ființarea omului în cele două orizonturi pare să funcționeze pentru studiul culturii. Dar, atrage atenția filosoful nostru, studiul asupra culturii poate ajuta la clarificarea unor probleme de filosofia cunoașterii, respectiv de filosofia științei. Căci, în măsura în care știința este o activitate constructivă, ea va fi marcată în mod concludiv de diferiți factori stilistici din profunzimile inconștientului.

Totodată, din postulatul amintit decurge ideea că trebuie să distingem între două tipuri de cunoaștere solidare celor două orizonturi: respectiv, cunoașterea de tipul I, cu categoriile conștiinței, și cunoașterea de tipul II, cu categoriile inconștientului. În mod normal, constată Blaga, știința dispune de zone unde totul se poate explica prin categoriile conștiinței. Dar există și o garnitură de categorii mai profunde, de natură stilistică, abisală, categorii care „ajustează” sau modelează efortul de cunoaștere și rezultatele acestuia, având o anumită „putere categorială”. Categoriile abisale se organizează într-un fel de câmp de forțe, care poate fi

numit „câmp stilistic”. Iată de ce, va considera Blaga, după ce foarte multă vreme s-a insistat asupra importanței conceptelor și categoriilor de tipul I, asupra rolului metodelor empirice, deductive, inductive sau intuitive în constituirea științei, a venit momentul ca logica și teoria cunoașterii să încorporeze și conceptul de „câmp stilistic”⁸.

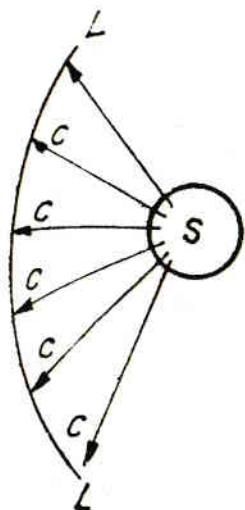
Cele două tipuri de cunoaștere sunt ireductibile unul la celălalt. Lucian Blaga subliniază că, pornind dinspre conștiință (dinspre spiritul conștient), în cazul cunoașterii de tipul I ne îndreptăm către lumea simțurilor prin intermediul categoriilor conștiinței, categorii care au menirea să organizeze senzațiile. Cât privește cunoașterea de tipul II, situația e ceva mai complicată. Aici spiritul cuprinde deopotrivă conștiința și inconștientul, lumea simțurilor și categoriile care organizează senzațiile (adică toată structura primului tip de cunoaștere), dar și orizontul misterelor, categoriile abisale (stilistice) și misterele cu adâncimea lor (transcendențele).

Despre categoriile din primul tip de cunoaștere, ne încredințăm Blaga, putem spune că sunt ale inteligenței, că posedă o anumită generalitate și că numărul lor poate varia. În schimb, categoriile abisale reprezintă un „patrimoniu *structural* al spiritului uman”⁹, nu au caracter de generalitate (și nici măcar aspirația către generalizare) și dispun de o variabilitate mai mare sau mai mică în cadrul matricei stilistice. Grafic, situația este reprezentată de către Blaga în felul următor¹⁰:

⁸ *Ibidem*, p. 179.

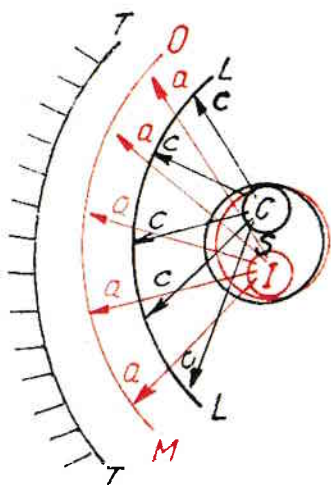
⁹ *Ibidem*, p. 202.

¹⁰ *Ibidem*, p. 201.

Tipul de cunoaștere I

S = spiritul
L = lumea concretă a simțurilor
c = categoriile conștiinței prin care se organizează senzațiile

Tipul de cunoaștere II

S = spiritul
C = conștiința
I = inconștientul
L = lumea simțurilor
c = categoriile receptive, de organizare a senzațiilor
O-M = orizontul misterelor
a = categoriile abisale, stilistice
T - T = misterele cu adâncimea lor (transcendențele)

Figura 1. Cunoașterea de tipul I și de tipul II la Lucian Blaga

Dar cum ajunge Lucian Blaga la această concepție? Nu pretindem să oferim un răspuns complet la această întrebare, ci măcar unul parțial, prin raportarea critică a filosofului român la alte teorii din domeniul abisalului.

1.2. Raportarea lui Lucian Blaga la filosofia kantiană

Așa cum rezultă din scrierile lui Lucian Blaga, în conturarea concepției sale el face dese referiri critice la teoria lui Kant și la unii neokantieni, la reprezentanții morfologiei culturii, la psihanaliză, dar și la teoria arhetipurilor promovată de către Jung. Să le vedem, în rezumat, pe rând.

Multe dintre încercările de afirmare a noi sisteme de gândire sau de noi orientări în filosofia contemporană pornesc de la Kant. În acest sens, nici Blaga nu face excepție¹¹. Dar încă din lucrarea sa, *Eonul dogmatic* (1931), tânărul filosof român ține să precizeze că nu va întrebuița termenii de „dogmă” și „dogmatic” în sens

¹¹ Mircea Eliade, în convorbirile sale cu Lucian Blaga, publicate sub titlul „Curajul creației și obsesia universalului” în revista *Vreamea*, 22 august 1937, apreciază la un moment dat că încercarea filosofului român de a construi un sistem filosofic presupune „un curaj pe care, de la Hegel, nu l-a mai avut niciun filosof contemporan”. Iar Lucian Blaga îi răspunde: „Nu pot afirma că stăpânesc în întregime istoria filosofiei, până la amănunte, însă în tot ce-am citit n-am găsit nimic asemănător sistemului meu” (după *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga*, Antologie de texte din și despre opera filosofică de Angela Botez, Editura Științifică, București, 1996, pp. 186-187).